

Міністерство науки і освіти України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

СОСНІХІНА СВІТЛАНА ЄВГЕНІВНА

УДК 159.923.2: 37.017.92

**СТРУКТУРА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ
СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ**

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків-2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Дорожко Ірина Іванівна,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г.С. Сковороди, завідувач кафедри філософсько-
психологічної антропології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Седих Кіра Валеріївна,
Полтавський національний педагогічний університет імені
В.Г. Короленка,
завідувач кафедри психології

кандидат психологічних наук, доцент
Барінова Наталія Вікторівна,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
доцент кафедри прикладної психології

Захист відбудеться «27» жовтня 2017 р. о «12» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «26» вересня 2017 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

К.І. Фоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В аспекті модерних освітньо-виховних векторів в Україні вагомої цінності набуває здатність студентської молоді до самоосвіти, самореалізації, самовизначення, у тому числі ціннісно-сміслового орієнтування даної вікової групи, що орієнтується у майбутньому на особистісне та професійне самовдосконалення. Пріоритетним результатом цього процесу виступає формування соціально спрямованої та індивідуально збалансованої ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього професіонала. Особливо актуальним вищезазначене виглядає щодо цілей та завдань психологічного супроводу студента в аспекті його усвідомлення життєвих орієнтирів. Адже студент як майбутній спеціаліст та професіонал є референтним носієм загальнолюдських цінностей та власних життєвих смислів, який свідомо й несвідомо транслює їх словами, діями, вчинками майбутньому поколінню як найбільш сенситивним суб'єктам сприйняття зовнішнього соціального впливу.

Проблемі ціннісних орієнтацій особистості присвячені роботи К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Н. О. Антонової, Л. Г. Будинайте, Н. А. Буравльової, Є.І. Головахи, О. О. Кроніка, О. М. Леонтєва, Г. Олпорта, М. Рокича, О. А. Самотаєвої, Ш. Шварца, В. В. Шпунтової, В. О. Ядова та ін. Сміслова сфера особистості розглядається у дослідженнях О.Г. Асмолова, Б.С. Братуся, В.М. Дружиніна, Д.О. Леонтєва, Ф.Є. Василюка, В.Е. Чудновського, Р.Х. Шакурова. Окремі дослідження ціннісно-сміслової сфери здійснені О.Г. Асмоловим, Б.С. Братусем, С.С. Бубновою, Т.А. Вілюжаніною, О.А. Бреусенко, О.О. Мурашко, А.В. Серим, М.С. Яницьким, Д.О. Леонтєвим, О.В. Москаленко, В.Ф. Петренко, Г.К. Радчук, В.О. Ядов, М.С. Яницьким. Специфіка ціннісних орієнтацій сучасної молоді та молоді сім'ї висвітлена в дослідженнях Ю.А. Бабенко, В.Ф. Баранівського, Н.В. Барінової, А.М. Большакової, Ж.В. Давидової, С.В. Драч, В.Г. Воропаєвої, В.О. Крамченкової, С.Б. Кузікової, С.В. Морозової, К.В. Седих.

Студентство є певною групою, яка включена в соціальну сферу учнівської молоді. На даний період провідним видом діяльності є навчально-професійна, однак окрім оволодіння професією перед особистістю у цей час постає нагальною проблема інтимно-особистісного та шлюбно-сімейного самовизначення. Сучасна молодь прогресивного світу, наряду з отриманням професійних якостей, обирає як традиційний шлюб так і незареєстроване співжиття. У сучасному суспільстві наряду з офіційним шлюбом існує визнання серед молоді незареєстрованого шлюбу як такого, що задовольняє партнерів своєю «полегшеною» неофіційною формою взаємних зобов'язань.

Аналіз даних досліджень показує, що в працях вітчизняних і зарубіжних психологів, проблема особливостей молодого подружжя розглядається лише поверхово. Також простежується відсутність психологічних досліджень ціннісно-сміслової сфери студентства у контексті шлюбно-сімейного статусу, що обумовило вибір даної теми «*Структура ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом*».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов'язана з комплексною науково-дослідною темою кафедри філософсько-психологічної антропології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологічні основи формування особистості в навчально-виховному процесі у школі та педагогічному вузі» (номер державної реєстрації 0111У008879), що координується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – визначити структуру ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом.

Задачі дослідження:

- 1) здійснити теоретичний аналіз науково-психологічних досліджень студентської сім'ї та ролі в її функціонуванні ціннісно-сислової сфери;
- 2) визначити відмінності у структурі ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом;
- 3) дослідити місце цінності сім'ї в психосемантичному просторі студентів;
- 4) дослідити роль осмисленості життя у реалізації цінностей студентів з різним сімейним статусом;
- 5) створити систему засобів розвитку осмисленості життя шляхом психологічного супроводу студентів з різним сімейним статусом.

Об'єкт дослідження – ціннісно-сислова сфера студентів.

Предмет – особливості структури ціннісно-сислової сфери студентів в залежності від шлюбного статусу

Методологічною та теоретичною основою дослідження виступили: психологічні положення про сутність і розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності (К. О. Абульханова-Славська, О. Г. Асмолов, О.О. Бодальов, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Татенко та ін.); дослідження ціннісно-сислової сфери особистості студентів (О.А. Бреусенко, Т.А. Вілюжаніна, Т. А. Кадикова, Л. О. Коберник, А.В. Серий, Л.М. Смирнов, Д.Р. Щєпова, М.С. Яницький); концепція сислової реальності Б. С. Братуся, Д. О. Леонтьєва; концептуальні засади психології сім'ї (К. Вітакер, Е. Ейдемлер, В.В. Єлізаров, В.О. Крамченкова, К.В. Сєдих та ін.) та психології студентської сім'ї (А.П. Карасєвич, А.Й. Карпська, О.П. Скоромна, О.Ю. Фаринич, Т.Д. Щєрбан); психосемантичний підхід до вивчення свідомості та суб'єктивного досвіду людини (О. Ю. Артем'єва, О. Ф. Бондаренко, О. М. Лозова, В. Ф. Петренко, О. Г. Шмельов та ін.); особливості становлення особистості у юнацькому віці (Л.А. Аврамчук, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, Б.С. Волков, М.М. Заброцький, І.С. Кон, В.Ф. Моргун, В.С. Мухіна); специфіка та провідні вектори ціннісно-сислового самовизначення сучасного юнацтва (К.О. Абульханова-Славська, А.М. Большакова, Ж.В. Давидова, О.М. Разумнікова, Д.О. Леонтьєв); положення про особистість студента як активного суб'єкта навчально-професійної діяльності (Б.Г. Ананьєв, М.А. Кузнєцов, О.Ф. Рибалко, Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко, та інші).

Методи дослідження. У дисертаційній роботі застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів, вибір та поєднання яких відповідає змісту проблеми та мети дослідження. Комплекс складала такі методи: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження (узагальнення психологічних підходів за проблемою шлюбно-сімейних стосунків та ціннісно-сислової сфери студентів); психолого-педагогічний експеримент у формі констатувального дослідження (визначення структури та особливостей ціннісно-сислової сфери студентів в залежності від моделі шлюбно-сімейних відносин), формувального (реалізація розробленої розвивальної програми) та контрольного (визначення ефективності застосованої програми) дослідження; методи математичної статистики обробки даних.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що:

- *вперше* виявлено відмінність в характеристиці структури ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом, яка полягає у більшій диференційованості зв'язків у студентів, що перебувають в неофіційному шлюбі;
- *розширено уявлення* про осмисленість життя як фактор реалізації цінностей життя у осіб з різним сімейним статусом;
- *розширено уявлення* про цінність сім'ї та шлюбу у семантичному просторі студентів з різним сімейним статусом;
- *вдосконалено* систему методів психологічного супроводу студентів з різним сімейним статусом шляхом включення до неї засобів сприяння екзистенційній наповненості життя;
- *дістали подальшого розвитку* характеристика студентського віку шляхом визначення особливостей ціннісно-сислової сфери в залежності від сімейного статусу.

Наукове та практичне значення роботи. *Наукове* значення роботи полягає у розширенні уявлень про цінність сім'ї та шлюбу у семантичному просторі студентів з різним сімейним статусом.

Практичне значення роботи полягає у *визначенні*: структури ціннісно-сислової сфери у студентів в залежності від сімейного статусу, зокрема в офіційному шлюбі, в неофіційному шлюбі та без шлюбу, в *створенні* розвивально-корекційної програми, яку можна застосувати у практичній роботі психолога вишу.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалась у доповідях та повідомленнях на Міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна молодіжна наукова конференція «Вектори психології – 2014» (м. Харків, 9 квітня 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини» (м. Харків, 28-29 листопада 2014 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія» (м. Суми, 26 березня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Нове у педагогіці та психології сучасного світу» (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.); XV Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації. І. Кант та Г. Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах» (м. Харків, 26-27 вересня 2014 р.); XVI

Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації. Європейські цінності в освітньому просторі України» (м. Харків, 25-26 вересня 2015 р.); Вузівська науково-теоретична конференція «Психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі» (м. Харків, 18-19 квітня 2013 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (м. Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р.); Науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі» (м. Харків, 2015 р., 2017 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (м. Харків, 11 квітня 2017 р.); Вузівська науково-теоретична конференція «Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі» (м. Харків, 17-18 квітня 2014 р., 23-24 квітня 2015 р., 21-22 квітня 2016 р., 25-26 квітня 2017 р.); Інтернаціональна науково-практична конференція «Actual questions and problems of development of social sciences» (Kielce, June 28-30, 2016); X Міжнародна науково-практична конференція «Veda a vznik – 2014» (Praha, 2014).

Публікації. Зміст роботи викладено у 23 одноосібних публікаціях, із них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, у тому числі 3 статті у наукометричних виданнях з психології.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (налічує 215 найменувань, з них 30 іноземною мовою). Повний обсяг дисертації – 273 сторінки. Основний зміст викладено на 206 сторінках. Робота містить 53 таблиці, 22 рисунків і 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету, завдання дослідження, висвітлено теоретико-методологічні засади та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення дисертаційної роботи, представлено відомості щодо впровадження та апробації результатів дослідження.

У **першому розділі** «*Теоретичні основи студентської сім'ї та ціннісно-сміслової сфери студентів*» викладено результати теоретичного аналізу літературних джерел з досліджуваної проблеми, проаналізовано й узагальнено основні підходи до розуміння ціннісно-сміслової сфери особистості, визначено сутність студентської сім'ї, систематизовано дослідження ціннісно-сміслової сфери студентської молоді та молоді сім'ї.

У сучасній зарубіжній та вітчизняній психології не досягнуто єдиної думки відносно феноменології, змісту та структури ціннісно-сміслової сфери особистості, недостатньо проаналізовано питання щодо впливу даного феномену на різні підструктури особистості. Ціннісно-сміслова сфера – складна, багаторівнева, ієрархізована структура, що включає у себе сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, які у своєму тісному взаємозв'язку

впливають на різноманітні складові життєдіяльності людини. Ціннісно-смилова сфера особистості є простором з невизначеною кількістю ціннісно-смилових позаситуаційних статичних та динамічних у часі одиниць (Р.М. Шаміонов). Цінності у психологічних дослідженнях трактують як потреби (Б.С. Алішев, Р.Х. Шакуров), мотиви (О.І. Головаха), смисли (Б.С. Братусь, В. Франкл). Цінність є ставленням до світу, інших людей, самого себе, в якому завжди присутня оцінка об'єкта, виявляються вибірковість, переваги в порівнянні з іншими об'єктами (Л.А. Степашко).

Поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації» взаємопов'язані, але не тотожні. Ціннісні орієнтації виступають відображенням у свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічно життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири. Великий внесок у вивчення і розробку теорії ціннісних орієнтацій особистості внесли Б.Г. Ананьєв, В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн та інші представники вітчизняної психології, які розглядали їх у складі інтегруючої властивості особистості – спрямованості, як найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань, які відмежовують істотне і важливе для даної людини від несуттєвого (А.Г. Здравомислов), як віддзеркалення у свідомості людини цінностей, визнаних нею як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири (В.І. Слободчиков). Отже, ціннісні орієнтації – це особливий змістовний ціннісно-смиловий вимір, який характеризує суб'єкта як особистість.

Значення цінності має суспільне походження, а смисл цінності задає сама людина (В.Ф. Сержантов). Особистісні цінності – це усвідомлені і прийняті людиною загальні смисли його життя (Б.С. Братусь). Смисл – це вираження відношення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності. Смисл, з одного боку, виступає як вища інтегративна основа особистості, з іншого – як структурний елемент свідомості і діяльності (Д.О. Леонт'єв). Особистісний смисл – це те унікальне значення цінності, яке індивід набув в результаті свого життєвого досвіду (М.С. Яницький та А.В. Серий). Особистісні смисли ми розуміємо як наслідок усвідомлення, осмислення та привласнення певною конкретною особистістю вироблених суспільством цінностей.

Ціннісно-смилова сфера виступає важливим утворенням людської психіки, формування та функціонування якого можливе лише у середовищі соціуму, в контексті реальних людських взаємин, а також цілеспрямованих процесів навчання і виховання, тоді як індивідуальне наповнення, реалізація цінностей та продукування смислів здійснюється у процесах самовизначення та самореалізації особистості. Особливе значення у становленні ціннісно-смилової сфери особистості належить студентським рокам, коли виникає нова соціальна ситуація розвитку, центром якої є перехід до самостійного життя, необхідність самовизначення в системі моральних цінностей, принципів, норм і правил поведінки, усвідомлення особистої соціальної відповідальності (Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, Л.С. Виготський, І.С. Кон, Г.С. Костюк, С.Б. Кузікова, С.Д. Максименко, В.Ф. Моргун, Д.І. Фельдштейн).

Молоді люди у сучасному українському суспільстві віддають перевагу таким цінностям, як впевненість у собі, свобода, легкість у спілкуванні, позитивність, комунікабельність, творчість, задоволення, негайна винагорода, гнучкість (Л.В. Артюхіна), найважливішими цінностями вважає власне здоров'я, здоров'я близьких і друзів та створення своєї сім'ї, а важливими цінностями життя - цінність створення сім'ї і матеріальне благополуччя (Ю.А. Бабенко, Л.О. Коберник). Окремого дослідження вимагає вивчення сімейних цінностей у студентів. Сімейні цінності – це позитивні й негативні показники значущості об'єктів, що відносяться до заснованої на єдиної сумісної діяльності спільноти людей, пов'язаних узами шлюбу-батьківства-спорідненості, у зв'язку із залученням цих об'єктів у сферу людської життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин (В.В. Гаврилюк). Сімейні цінності можна розглядати з двох позицій: як сукупність уявлень, що впливають на вибір сімейних цілей, процесу організації життєдіяльності і міжособистісних взаємин та орієнтація особистості у надбанні стійких, гармонійних, благополучних стосунків і формуванні сімейних цінностей. Класифікація сімейних цінностей, що була здійснена у контексті визначення сім'ї та її основних функцій, дозволила визначити цінності, пов'язані із шлюбними стосунками (створення міцної сім'ї, любов, досягнення матеріального достатку, незалежність), із батьківством (забезпечення майбутнього дітям, допомога батькам) та спорідненістю (чесність, розуміння, щирість, довіра, надійність, чуйність). Подружжя, яких відрізняє переважна орієнтація на моральні, духовні цінності сім'ї, виявляють більшу задоволеність своїм шлюбом (Н.А. Коваль), духовні ціннісні орієнтації повинні передувати шлюбу або зароджуватися вже на перших етапах шлюбу (А. Єлізаров), сім'я належить до головної цінності, а діти як цінність займають 3-4 місце в ієрархії цінностей (К.В. Седих).

Дослідженням специфіки, проблем та розвитку студентської сім'ї займалися такі вчені як Т.Ф. Алексеєнко, Л.К. Андрієнко, Т.А. Долбик, А.П. Карасевич, А.Й. Карпська, О.Я. Кляпець, В.Г. Лісовський, О.П. Скоромна, О.Ю. Фаринич та ін. У широкому розумінні студентська сім'я – це подружжя, яке навчається у вищому навчальному закладі з відривом від виробництва. У нашому дослідженні під студентською сім'єю розуміємо таку сім'ю, у якій подружжя – студенти, тобто гомогенна (однорідна) щодо соціального статусу молода пара, віком не більше 25 років, а стаж сімейного життя не перевищує 5 років, без дітей або з дітьми дошкільного віку. Через близькість ідейно-моральних характеристик подружжя студентська сім'я має потенційну здатність до успішного функціонування, однак існують соціально-економічні, адміністративно-правові та психолого-педагогічні фактори, які ускладнюють реалізацію позитивних установок на успішне функціонування сім'ї в студентські роки.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження структури ціннісно-сислової сфери у студентів з різним сімейним статусом»* представлено методологічні засади дослідження, описано його психодіагностичне забезпечення та процедуру

здійснення, обґрунтовано й охарактеризовано вибірку досліджуваних, представлено результати констатувального етапу дослідження.

Вибірку дослідження склали 197 студентів 3-5-х курсів денної форми навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Відповідно поставлених цілей були сформовані такі дослідницькі групи в залежності від шлюбно-сімейного статусу: 1) студенти, що перебувають в офіційному шлюбі – 62 особи; 2) студенти, що перебувають у неофіційному шлюбі (незареєстрована форма співжиття) – 67 осіб; 3) студенти, що не перебувають у шлюбі – 68 осіб.

Основним психодіагностичним інструментарієм виступили: шкала екзистенції (А. Ленгле, К. Орглер, С. В. Кривцова), Методика діагностики смислових життєвих орієнтацій (Дж. Крамб і Л. Махолік, адаптація Д. О. Леонтьєва), Методика О.Б. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах», Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, Стандартний бланк семантичного диференціалу.

На першому етапі емпіричного дослідження нами було визначено особливості ціннісно-смислової сфери студентів з різним сімейним статусом. Це дозволило нам визначити відмінності у структурі ціннісно-смислової сфери студентів з різним сімейним статусом.

У студентів *офіційного шлюбу* цінність активного, діяльного життя має зв'язки з показниками шкали екзистенції: загальним (0,27, $p < 0,05$) свободою (0,32, $p < 0,05$), відповідальністю ($r = 0,28$, $p < 0,05$), персональністю ($r = 0,20$, $p < 0,05$) та екзистенційністю ($r = 0,30$, $p < 0,05$), а цінність впевненості у собі позитивно корелює з самодистанціюванням ($r = 0,34$, $p < 0,05$). Цінності щасливого сімейного життя пов'язані з результативністю життя (0,43, $p < 0,001$), цілями життя (0,43, $p < 0,001$), локусом контролю життя (0,47, $p < 0,001$), в той час як цінності цікавої роботи та матеріально забезпеченого життя мають меншу кількість та силу зв'язків з показниками осмисленості життя. Реалізованість цінності любові у них позитивно пов'язана з загальним показником екзистенційності (0,27, $p < 0,05$), персональністю (0,28, $p < 0,05$) та самодистанціюванням (0,36, $p < 0,05$), локусу контролю життя (0,31, $p < 0,05$), реалізованість цінностей щасливого сімейного життя – з показниками результативності життя (0,49, $p < 0,001$), локусу контролю життя (0,43, $p < 0,001$) та локусу контролю Я (0,36, $p < 0,05$). У той же час наявність внутрішнього конфлікту цінності цікавої роботи також властива студентам групи офіційного шлюбу з високою осмисленістю життя ($p < 0,05$).

Структура ціннісно-смислової сфери студентів, що перебувають в *неофіційному шлюбі*, є більш диференційованою та розгалуженою. Цінність щасливого сімейного життя в них позитивно пов'язана з усіма показниками осмисленості життя: загальним показником (0,36, $p < 0,05$), цілями життя (0,29, $p < 0,05$), процесом життя (0,35, $p < 0,05$), локусом контролю Я (0,41, $p < 0,01$), локусом контролю життя (0,39, $p < 0,01$), а також з показником екзистенційності персональність (0,27, $p < 0,05$). Цінність любові – з показниками локусу контролю Я (0,30, $p < 0,05$) та локусу контролю життя (0,28, $p < 0,05$). Крім того,

реалізованість цінностей здоров'я, краси природи та мистецтва негативно корелює, а пізнання та свободи у вчинках – позитивно, майже з усіма показниками осмисленості життя та його екзистенційної наповненості ($p < 0,05$). Відповідно конфлікт зазначених цінностей у студентів неофіційного шлюбу має обернену залежність стосовно показників екзистенційності та осмисленості життя.

У студентів без шлюбу цінність цікавої роботи пов'язана з показниками екзистенційності свободи ($0,27$, $p < 0,05$) та осмисленості життя, зокрема цілей життя ($0,28$, $p < 0,05$) і локусу контролю Я ($0,28$, $p < 0,05$). Внутрішній конфлікт стосовно цієї цінності позитивно корелює зі свободою ($0,27$, $p < 0,05$), екзистенційністю ($0,27$, $p < 0,05$) та локусом контролю життя ($0,29$, $p < 0,05$), а ціннісний вакуум стосовно друзів характеризує студентів з високою здатністю до самодистанціювання ($-0,27$, $p < 0,05$).

Наступне завдання емпіричного дослідження полягало у визначенні відмінностей у рівні розвитку показників ціннісно-сислової сфери у студентів в залежності від сімейного статусу. Найбільш значущі відмінності у показниках ціннісно-сислової сфери у студентів з різним сімейним статусом показані у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники ціннісно-сислової сфери у студентів з різним сімейним статусом

Показники	Групи досліджуваних			Н	р
	Офіційний шлюб	Неофіційний шлюб	Без шлюбу		
Осмисленість життя	113,32±15,58	101,54±22,41	103,80±14,84	9,78	0,01
Екзистенційність	200,62±40,54	186,90±26,86	187,66±27,08	9,80	0,01
Здоров'я	9,82±1,84	8,84±2,00	8,19±2,75	10,12	0,01
Цікава робота	4,30±1,90	5,32±1,38	4,66±1,66	8,31	0,05
Любов	3,18±2,17	4,12±4,21	6,00±4,64	15,53	0,001
Наявність друзів	5,82±1,75	5,02±1,80	7,07±2,33	18,96	0,001
Розвиток	10,82±3,96	9,34±3,78	8,49±3,95	11,26	0,01
Творчість	14,96±3,40	12,20±5,00	12,57±4,81	9,97	0,01
Щасливе сімейне життя	7,38±2,86	6,72±3,27	4,76±3,74	8,86	0,01
Високі запити	16,72±1,61	13,96±4,64	15,68±4,01	10,22	0,01
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	13,14±3,90	10,24±4,93	11,71±3,94	9,87	0,01

Загалом ціннісно-сислова сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі відрізняється більшою осмисленістю життя та екзистенційної наповненості життя у порівнянні зі студентами, як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу. Перебування в офіційному шлюбу визначає більшу вираженість цінностей здоров'я, розвитку, творчості, щасливого сімейного життя, високих запитів та сміливості у відстоюванні власної думки, у той час як для студентів неофіційного шлюбу є більш важливою цікава робота. Студенти без шлюбу

відрізняються найнижчими показниками осмисленості життя та екзистенційної наповненості життя, цінностей щасливого сімейного життя, а також найвищими показниками цінностей друзів та любові.

Окрім того, студенти, що перебувають в офіційному шлюбі, відрізняються вищою доброзичливістю ($t=2,79$, $p=0,006$) та дружелюбністю ($t=2,97$, $p=0,003$) у порівнянні зі студентами неофіційного шлюбу, а також більшою залежністю ($t=2,35$, $p=0,02$), доброзичливістю ($t=2,96$, $p=0,003$) та альтруїстичністю ($t=2,59$, $p=0,01$), ніж студенти без шлюбу.

На другому етапі з метою вивчення типологічних особливостей ціннісно-сислової сфери студентів була проведена кластеризація показників екзистенційної наповненості життя та смисложиттєвих орієнтацій, що дозволило визначити типи осмисленості життя у студентів з різним сімейним статусом. Цей етап забезпечив можливість дослідити роль осмисленості життя у реалізації цінностей студентів з різним сімейним статусом.

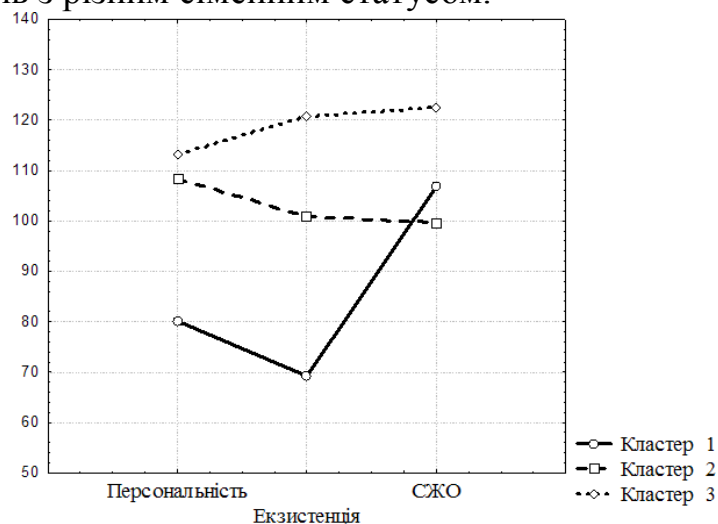

Рис. 1. Кластерні профілі осмисленості життя у студентів в офіційному шлюбі

Група досліджуваних за першим кластером характеризується низькими показниками персональності, низькими показниками екзистенції та середніми показниками осмисленості життя і була названа *«Низька екзистенційність»* (41,9% вибірки).

Група досліджуваних за другим кластером характеризується середніми показниками персональності, середніми показниками екзистенції та СЖО за другим кластером – *«Середня екзистенційність та осмисленість життя»* (32,2% вибірки). Студенти цієї групи характеризуються нижчими показниками ціннісного конфлікту цікавої роботи ($t=2,45$, $p=0,01$) та вищими показниками доступності цінності любові ($t=-2,31$, $p=0,02$), ніж студенти з низькою екзистенційністю.

Група досліджуваних за третім кластером представлена високими показниками персональності, високими показниками екзистенції та високими показниками СЖО, отриманими за третім кластером – *«Висока екзистенційність та осмисленість життя»* (25,9% вибірки). Встановлено, що студенти цієї групи характеризуються вищими показниками цінності краси природи та мистецтва

($t=3,00$, $p=0,005$), а цінність пізнання для них є більш доступною ($t=3,38$, $p=0,001$), ніж студенти з середнім рівнем екзистенційності та осмисленості життя. У порівнянні зі студентами з низькою екзистенційністю вони виявляють вищий рівень вираженості цінностей любові ($t=2,11$, $p=0,04$), доступності матерального життя ($t=2,12$, $p=0,04$), пізнання ($t=2,17$, $p=0,03$), термінальних цінностей любові ($t=2,14$, $p=0,04$) та твердої волі ($t=2,10$, $p=0,04$), ніж студенти з низькою екзистенційністю.

На рисунку 2 показано кластерні профілі осмисленості життя та екзистенційності для студентів, що перебувають в неофіційному шлюбі.

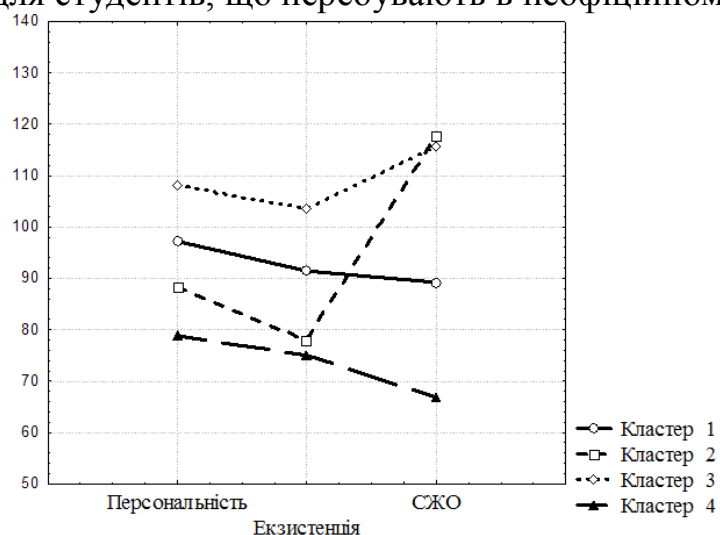

Рис. 2. Кластерні профілі осмисленості життя у студентів у неофіційному шлюбі

Група досліджуваних за першим кластером характеризується середніми показниками персональності, середніми показниками екзистенції та середніми показниками осмисленості життя. Отже, ця група студентів з середнім рівнем екзистенційної наповненості життя була названа «Середня екзистенційність та осмисленість життя» (32,9% вибірки).

Група досліджуваних за другим кластером характеризується низькими показниками персональності та екзистенції, а також високими осмисленості життя – «Низька екзистенційність» (29,8% вибірки). Студенти цієї групи характеризуються вищими показниками цінності свободи та незалежності у вчинках ($t=3,05$, $p=0,005$), вихованості ($t=2,78$, $p=0,01$), життєрадісності ($t=2,54$, $p=0,01$), ніж студенти з середньою екзистенційністю та осмисленістю життя.

Група досліджуваних за третім кластером представлена високими показниками персональності, високими показниками екзистенції та високими показниками осмисленості життя – «Висока екзистенційність та осмисленість життя» (22,4% вибірки). Студенти цієї групи характеризуються вищими показниками цінностей краси природи та мистецтва ($t=2,40$, $p=0,02$), розвитку ($t=3,17$, $p=0,004$), свободи ($t=3,55$, $p=0,001$), високих запитів ($t=3,26$, $p=0,003$), незалежності ($t=2,87$, $p=0,01$), та нижчими – вневненості у собі ($t=-2,13$, $p=0,04$) та свободи і незалежності у вчинках ($t=-2,20$, $p=0,03$), ніж студенти з низькою екзистенційністю, а також вищими показниками цінностей розвитку ($t=3,72$,

$p=0,001$), свободи ($t=2,14$, $p=0,04$), чесності ($t=2,35$, $p=0,02$), ніж студенти з середнім рівнем екзистенційності та осмисленості життя.

Група досліджуваних за четвертим кластером характеризується низькими показниками персональності, низькими показниками екзистенції та осмисленості життя – «Низька екзистенційність та осмисленість життя» (14,9% вибірки). Студенти цієї групи характеризуються нижчими показниками цінності свободи ($t=-2,66$, $p=0,01$) та доступності цінності пізнання ($t=-2,36$, $p=0,02$), ніж студенти з високою екзистенційністю та осмисленістю життя.

На рисунку 3 показано кластерні профілі осмисленості життя та екзистенційності для студентів, що не перебувають у шлюбі.

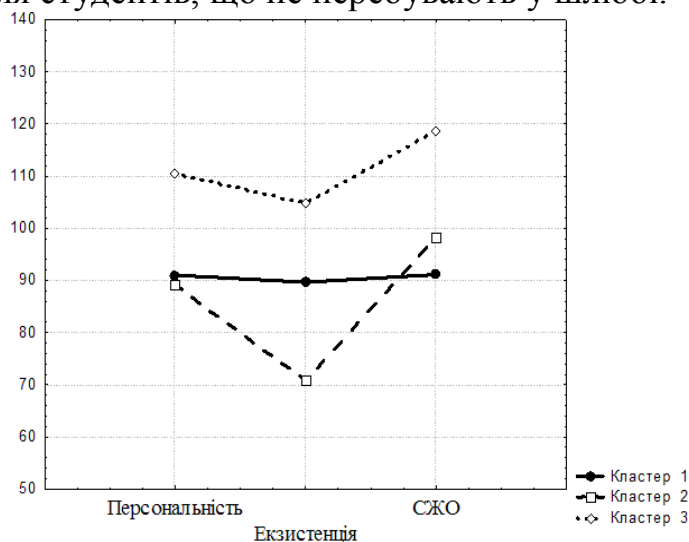

Рис. 3. Кластерні профілі осмисленості життя у студентів без шлюбу

Група досліджуваних за першим кластером характеризується середніми показниками персональності, середніми показниками екзистенції та осмисленості життя – «Середня екзистенційність та осмисленість життя» (41,1% вибірки).

Група досліджуваних за другим кластером характеризується середніми показниками персональності та осмисленості життя, а також низькими показниками екзистенції – «Низька екзистенційність» (36,7% вибірки). Студенти зазначеної групи характеризуються вищими показниками цінності впевненості у собі у порівнянні зі студентами з середньою екзистенційністю та осмисленістю життя ($t=2,62$, $p=0,01$).

Група досліджуваних за третім кластером представлена високими показниками персональності, екзистенції та осмисленості життя – «Висока екзистенційність та осмисленість життя» (22,2% вибірки). Студенти зазначеної групи характеризуються вищими показниками цінності наявності хороших та вірних друзів ($t=2,62$, $p=0,01$) та нижчими показниками цінностей раціоналізму ($t=-2,99$, $p=0,005$) та ефективності у справах ($t=-2,09$, $p=0,04$) у порівнянні зі студентами з низькою екзистенційністю, а також вищими показниками цінностей любові ($t=2,08$, $p=0,04$), впевненості у собі ($t=2,14$, $p=0,03$), самоконтролю

($t=2,53$, $p=0,01$) у порівнянні зі студентами з середньою екзистенційністю та осмисленістю життя.

Таблиця 2
Середні значення показників цінностей у студентів з різним сімейним статусом

Поняття	Офіційний шлюб			Неофіційний шлюб			Без шлюбу		
	Е	Р	А	Е	Р	А	Е	Р	А
Сім'я	2,08	0,92	1,74	1,82	0,69	1,82	1,89	0,85	1,89
Шлюб	1,90	1,01	1,75	1,85	0,69	1,77	1,67	0,68	1,79
Любов	1,82	0,76	1,68	1,81	0,75	1,75	1,81	0,92	1,77
Щастя	1,77	0,62	2,01	1,84	0,69	1,76	1,77	0,69	1,84
Кар'єра	1,55	1,46	1,52	1,60	1,38	1,41	1,55	1,33	1,54

Семантичний простір цінностей студентів, що перебувають в офіційному шлюбі характеризується високими значеннями категорій «сім'я», «шлюб» та «любов» за фактором оцінки; високими значеннями поняття «щастя» за фактором активності; семантичною близькістю понять «любов» та «щастя»; низькими значеннями понять «любов» та «щастя» за фактором сили. Студенти в офіційному шлюбі високо цінують шлюб, сім'ю та любов. Дані цінності мають значний вплив на їх свідомість. Їх мотиваційна активність направлена на створення сімейного побуту та задоволення щастя.

Для студентів, що перебувають у неофіційному шлюбі, характерними є наступні особливості семантичного простору цінностей: високі значення категорій «шлюб» та «щастя» за фактором оцінки; високі значення поняття «сім'я» за фактором активності; ототожнення понять «шлюб» та «щастя»; семантична близькість понять «шлюб», «щастя» та «сім'я»; низькі показники понять «сім'я», «шлюб» та «щастя» за фактором сили; відокремлення поняття «кар'єра» від інших категорій. Студенти, що перебувають у незареєстрованій формі співжиття, ототожнюють поняття щастя та шлюб. Семантичне поле характеризується щільністю структури та чітким відділенням кар'єри від інших цінностей.

Семантичний простір студентів, що не перебувають у шлюбі характеризується високими значеннями категорій «сім'я» за факторами оцінки та активності; високими значеннями поняття «щастя» за фактором активності; низькими показниками понять «шлюб» та «щастя» за фактором сили. Студенти, що не перебувають у шлюбі орієнтовані на створення сім'ї. У той же час вони мають найвищі показники активності щодо понять «шлюб», «любов» та «кар'єра».

У третьому розділі «Шляхи і засоби розвитку ціннісно-сислової сфери студентської сім'ї» представлено психологічні засади організації психокорекційної роботи, структуру та зміст програми з формування ціннісно-сислової сфери студентів.

На основі психотерапевтичних підходів до особистості і сім'ї А.Я. Варги, К. Вітакера, К. Людевіга, І.Г. Малкіної-Пих, С. Мінухіна, Р.А. Мороз,

Н.І. Олефірович, М. Палацолі, В. Сатір, К.В. Седих, А. фон Шліппе, А.В. Чернікова та ін., концептуальних положень про шляхи та засоби розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студента С.С. Гусарівської, Г.І. Меднікової, Г.І. Оніщенко, Ю.М. Сошіної, Т.Б. Хомуленко а також з урахуванням результатів констатувального етапу дослідження було розроблено програму психологічного супроводу розвитку ціннісно-сислової сфери студентів. У відповідність з метою програми – розвиток ціннісно-сислової сфери студентів – було визначено такі її завдання: 1) поглиблення знань студентів про цінності, смисли та сім'ю; 2) усвідомлення прийнятої системи цінностей в індивідуальному осмисленні; 3) підвищення початкового рівня осмисленості життя та екзистенції; 4) самовизначення студентів у феноменологічному просторі загальнолюдських, сімейних та індивідуальних цінностей; 5) розвиток комунікативних навичок щодо налагодження міжособистісних відносин, подолання сімейних конфліктів; 6) формування умінь свідомо будувати власну життєву стратегію.

У програмі психологічного супроводу були залучені студенти, що брали участь в емпіричному дослідженні. До групи ввійшли учасники із різним сімейним статусом у яких було виявлено середній та низький рівень осмисленості життя та екзистенційності. Обсяг програми склав 46 академічних годин.

Розвивальна програма складалася з трьох етапів: мотиваційного, розвивального та рефлексивного. На мотиваційному етапі відбувалася реалізація *мотиваційного* блоку, який забезпечував позитивну мотивацію студентів до участі у програмі і був представлений напрямками з усвідомлення важливості гармонійної структури ціннісних орієнтацій та життєвих смислів особистості, розвитку обізнаності про ціннісно-сислову сферу особистості та формування прагнень до активного застосування навичок і знань у повсякденному житті, які будуть засвоєні у процесі розвивальної програми.

Реалізація розвивального етапу складається з двох блоків: *системно-сімейного* та *екзистенційного*, кожний з яких передбачав інформаційну та інструментальну стадії. На інформаційній стадії системно-сімейного блоку здійснювалось формування обізнаності студентів про сім'ю та її особливості з точки зору системного підходу, розвиток обізнаності про роль спілкування в сімейній системі, формування знань щодо основних комунікативних бар'єрів та видів конфліктних ситуацій, розвиток поінформованість щодо визначення провідного стилю спілкування та способів поведінки у конфліктних ситуаціях та розширення уявлень про сімейні традиції та цінності та актуалізація знань у контексті особливостей організації родинного дозвілля. На інструментальній стадії цього блоку було здійснено ознайомлення студентів із засобами подолання конфліктних ситуацій, оволодіння техніками конструктивної поведінки, стилями поведінки в конфлікті в системі між особою взаємодії, ознайомлення з методом генограми як засобом засвоєння паттернів поведінки та успішної емоційної саморегуляції, оволодіння засобами поліпшення відносин в сімейній системі.

На інформаційній стадії екзистенційного блоку здійснювалось знайомство учасників із концепціями цінностей, життєвих та особистісних смислів, сформовано спрямованість на усвідомлення значимості ціннісних настанов у житті, реалізовано поінформованість щодо власної системи ціннісних орієнтацій та життєвих смислів. Інструментальна стадія цього блоку була спрямована на осмислення учасниками широкого спектру цінностей та стимулювання розвитку усвідомлення їх значущості, створення образу власного майбутнього та встановлення зв'язку між поставленими життєвими цілями, перспективами та власними цінностями, формування навичок прогнозування та планування майбутнього, розширення границь розуміння сенсу життя та осмислення позитивного життєвого досвіду.

Рефлексивний етап реалізується через аналіз та усвідомлення результатів розвивальної програми, забезпечення активного застосування набутих знань умінь та навичок, розвиток здатності до рефлексії у результаті взаємодії з оточуючою дійсністю на рівні ціннісно-смилових та системно-сімейних настанов.

Після завершення програми були проведені контрольні діагностичні зрізи (безпосередній і відстрочений на 2 місяці після закінчення тренінгу) з метою перевірки розвивального ефекту шляхом порівняння результатів двох експериментальних (у першій було виключено системно-сімейний етап програми, у другій – проведено усі етапи програми) і контрольної груп, а також визначення зрушень показників всередині кожної з цих груп. Отримані емпіричні дані піддавалися змістовному якісному аналізу.

Протягом впровадження програми та після її завершення у тих студентів, які були залучені до усіх етапів програми, спостерігалось більш виражене зростання показників смисложиттєвих орієнтацій у порівнянні зі студентами експериментальної групи, з якими не проводився системно-сімейний блок та у порівнянні зі студентами контрольної групи ($N=22,51$, $p<0,0001$ – за результатами контрольного зрізу). На рис. 4 показано динаміку показників смисложиттєвих орієнтацій студентів протягом впровадження програми.

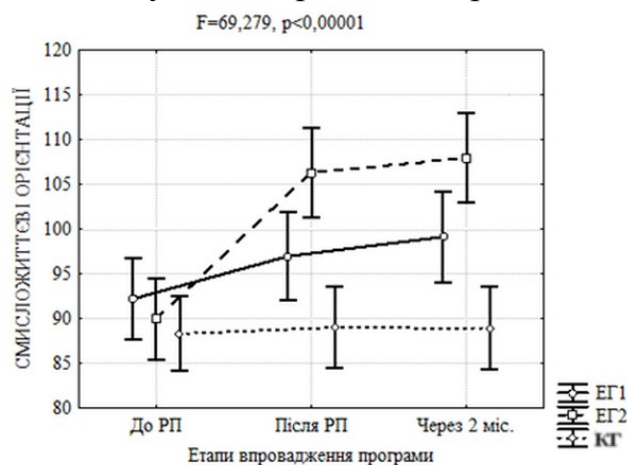

Рис. 4. Динаміка показників смисложиттєвих орієнтацій у студентів протягом впровадження розвивальної програми

У студентів, які були залучені до усіх етапів програми, спостерігалось більш виражене зростання показників екзистенційної наповненості життя у порівнянні зі студентами експериментальної групи, з якими не проводився системно-сімейний блок та у порівнянні зі студентами контрольної групи (N=17,17, $p < 0,001$ – за результатами контрольного зрізу). На рис. 5 показано динаміку показників екзистенційної наповненості життя студентів протягом впровадження програми.

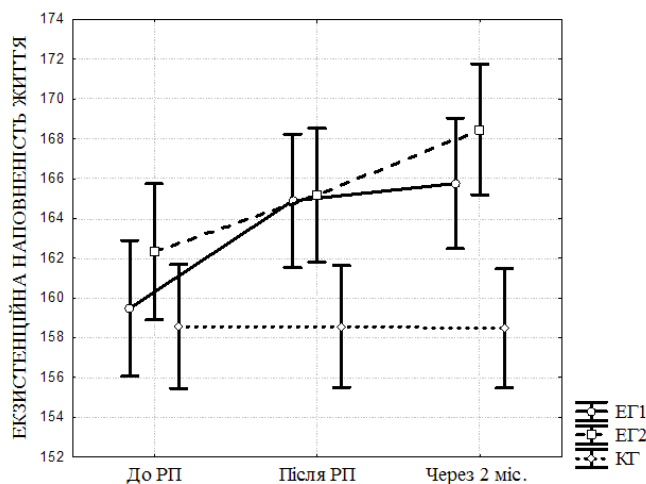

Рис. 5 Динаміка показників екзистенційної наповненості життя у студентів протягом впровадження розвивальної програми

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у визначенні структури і засобів розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом. Отримані в процесі дослідження теоретичні та емпіричні результати свідчать про досягнення мети, вирішення дослідницьких завдань і дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз сучасних теоретичних досліджень з проблеми ціннісно-сміслової сфери особистості дозволив визначити її як складну, багаторівневу, ієрархізовану структуру, яка включає у себе сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, що у своєму тісному взаємозв'язку впливають на різноманітні складові життєдіяльності людини. У системі ціннісно-сміслової сфери студентської молоді поряд із зростанням патріотичної свідомості, трансформацією ціннісних орієнтацій на тлі кризового суспільства, формування толерантності, емігрантських настроїв, пріоритетними залишаються цінності інтимно-особистісної сфери (сім'я, здоров'я, любов і друзі). Виходячи з того, що поряд з офіційним шлюбом студенти потенційно обирають незареєстроване співжиття, студентська сім'я має розумітись як молода сім'я, що перебуває в офіційному шлюбі або незареєстрованій формі співжиття, в якій хоча б один із партнерів є студентом денної форми навчання віком до 23 років, а стаж сімейного життя не перевищує 5 років. Укладання шлюбу в період студентства позитивно впливає на становлення ціннісно-сміслової сфери,

обумовленого специфікою матеріальних (престижна робота, розваги, швидкий заробіток), соціальних (самовдосконалення, активістська діяльність, волонтерство, благодійність) та традиційних (народження дітей, робота за фахом, комфортні умови проживання) цілей життя.

2. Ціннісно-смилова сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі, відрізняється більшою осмисленістю життя за показниками цілеспрямованості, процесуальності та результативності, а також екзистенційної наповненості життя, більшою прихильністю цінностям здоров'я, розвитку, творчості, життєвої мудрості, любові, щасливого сімейного життя, вихованості, чуйності, старанності у порівнянні зі студентами, як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу. У студентів в неофіційному шлюбі спостерігається порівняно низька вираженість цінностей при їх високій доступності за сферами активності, повноти та емоційної насиченості життя та творчості, вони у більшій мірі віддають перевагу цінностям розваг, хороших друзів, високих запитів та сміливості у відстоюванні власної думки. У студентів без шлюбу виявлений внутрішній конфлікт в досягненні цінності щасливого сімейного життя, в них спостерігається домінування цінностей пізнання, продуктивного життя, розвитку, широти поглядів та волі.

3. За результатами психосемантичного дослідження у студентів, що перебувають в офіційному шлюбі, визначено найбільш високі значення цінностей «сім'я», «шлюб» та «любов» за фактором оцінки, «щастя» - за фактором активності, спостерігається семантична близькість цінностей «любов» та «щастя». Для студентів, що перебувають у неофіційному шлюбі, характерними є високі значення цінностей «шлюб» та «щастя» за фактором оцінки; «сім'я» - за фактором активності, зафіксовано близькість цінностей «шлюб», «щастя» та «сім'я», цінності «сім'я», «шлюб» та «щастя» мають низькі значення за фактором сили, відбувається відокремлення цінності «кар'єра». У студентів, що не перебувають у шлюбі, цінність «сім'я» має високі значення за факторами оцінки та активності, а «щастя» - за фактором активності, встановлено низькі значення цінностей «сім'я», «шлюб» та «щастя» за фактором сили.

4. Осмисленість та екзистенційна наповненість життя у студентів незалежно від їх шлюбно-сімейного статусу сприяють більш гармонійному становленню ціннісно-смилової сфери особистості. Студенти в офіційному шлюбі за умови високої екзистенційності та осмисленості життя характеризуються вищими показниками цінності краси природи та мистецтва, любові, доступністю цінностей пізнання та матеріального життя. За умови перебування в неофіційному шлюбі висока екзистенційність та осмисленість життя передбачає більшу вираженість цінностей краси природи та мистецтва, розвитку, свободи, високих запитів, незалежності, чесності, а для студентів без шлюбу ці фактори актуалізують цінності друзів, любові, впевненості у собі, самоконтролю.

6. Програма психологічного супроводу розвитку ціннісно-смилової сфери студентів була представлена мотиваційним, розвивальним та рефлексивним

етапами і позначилась на позитивній динаміці показників осмисленості та екзистенційної наповненості життя у студентів, які були включені до системно-сімейного блоку поряд з власне екзистенційним блоком програми.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними надалі можуть вважатись дослідження таких актуальних проблем, як вивчення мотивації шлюбно-сімейних стосунків студентської молоді, психологічних супровід формування готовності до батьківства у студентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях з психології, включених до наукометричних баз та зарубіжних виданнях

1. Сосніхіна С.Є. Особливості ціннісно-сислової сфери студентів з різним сімейним статусом. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 55. – Х.: ХНПУ, 2017. – С. 237-249.

2. Сосніхіна С.Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. – Вип. 52. – 2016. – С. 134-142.

3. Сосніхіна С.Є. Психологічні засади формування та розвитку ціннісно-сислової сфери студентів. Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред.. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 36. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – С. 340-351.

Статті у наукових фахових виданнях з психології

4. Сосніхіна С.Є. Ретроспективний аналіз розвитку сім'ї та шлюбно-сімейних відносин у суспільстві. Збірник наукових праць. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Випуск 1. Том 2. – Херсон: Вид-во «Гельветика», 2015. – С. 125-130.

5. Сосніхіна С.Є. Ціннісні орієнтації сучасної студентської молоді: міждисциплінарний підхід. Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». Том 21. Випуск 1 (39). – Одеса: Астропринт, 2016. – С. 178-186.

Статті в інших наукових виданнях з психології та матеріали конференцій

6. Сосніхіна С.Є. Подружня сумісність як фактор благополуччя у контексті сімейних відносин. Психологія: сучасні проблеми та перспективи розвитку: збірник наукових праць. – Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2013. – С.213-219.

7. Соснихина С.Е. Семейные ценности современных студентов в условиях социокультурных трансформаций // International Scientific-Practical Conference «Actual questions and problems of development of social sciences»: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. – Kielce: Holy Cross University, 2016. –

С. 110-113.

8. Сосніхіна С.Є. Вибір моделі шлюбно-сімейних стосунків: моральні якості особистості // Освіта і доля нації. І. Кант та Г. Сковорода: уявний діалог у сучасних соціокультурних контекстах: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (26-27 вересня 2014 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2014. – С.236-238.

9. Сосніхіна С.Є. Вплив особливостей темпераменту на подружню сумісність // Вектори психології – 2014. Матеріали Міжнародної молодіжної наукової конференції 9 квітня 2014 р., м. Харків, Україна). – Харків: «Оперативна поліграфія», 2014. – С.152-155.

10. Сосніхіна С.Є. До питання стабільності і благополуччя шлюбно-сімейних відносин // Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Харків, 28-29 листопада 2014 року. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. – С. 110-112.

11. Сосніхіна С.Є. Моральні та духовні цінності в структурі вивчення сучасних шлюбно-сімейних відносин // Освіта і доля нації. Європейські цінності в освітньому просторі України: Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 вересня 2015 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХНПУ, 2015. – С. 136-137.

12. Сосніхіна С.Є. Мотивація вступу в шлюб в структурі сімейних відносин // Психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: Матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 18-19 квіт. 2013 року, Харків / Харк. нац. пед. ун-т; за заг. ред. І.І. Дорожко. – Х.: ХНПУ, 2013. – С. 50.

13. Сосніхіна С.Є. Новоутворення у категорії «цінність» у контексті проблеми сімейних відносин глобалізаційного світу // Нове у педагогіці та психології сучасного світу: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28-29 листопада 2014 року). – Львів.: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С. 70-72.

14. Сосніхіна С.Є. Особистісні властивості студентів з перевагою до офіційного шлюбу та незареєстрованої форми співжиття // Materialy X mezinarodni vedecko-prakticka conference «Veda a vznik – 2014». – Dil. 11. Filologicke vedy. Psychologie a sociologie.: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 105-108.

15. Сосніхіна С.Є. Психологічний супровід студентів педагогічного Вузу: психотренінг розвитку ціннісно-сислової сфери // Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (11 квітня 2017 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – Х. : «Стиль-Издат», 2017. – С. 303-305.

16. Сосніхіна С.Є. Ресурси сучасної психодіагностики в сфері вивчення ціннісних орієнтацій студентів // Науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі»: Тези доповідей. – Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2015. – С. 61.

17. Сосніхіна С.Є. Сім'я та шлюбно-сімейні відносини у парадигмі міждисциплінарних досліджень // Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. – С. 90-94.

18. Сосніхіна С.Є. Сімейні цінності в контексті крос-культурного аналізу інтерперсональних відносин // Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Суми, 26 березня 2015 р.) / [за ред.: Кузікової С.Б., Щербакової І.М., Пасько К.М. та ін.]. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. – С. 195-199.

19. Сосніхіна С.Є. Сімейні цінності в умовах глобалізації: сучасні реалії та перспективи // Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 23-24 квіт. 2015 р., Харків / Харк. нац. пед. ун-т; за заг. ред. І.І. Дорожко. – Х.: ХНПУ, 2015. – С.87.

20. Сосніхіна С.Є. Сучасні моделі сімейних відносин // Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: Матеріали доп. вуз. наук.-теор. конф., 17-18 квітня 2014 року, Харків / Харк. нац. пед. ун-т; за заг. ред. І.І. Дорожко. – Х.: ХНПУ, 2014. – С. 66.

21. Sosnikhina S.E. Student's family in the conditions of integration of the higher education to the European space // Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 25-26 квіт. 2017 р., Харків \ Харк. нац. пед. ун-т ; за заг. ред. І. Дорожко. – Х.: ХНПУ, 2017. – С. 64.

22. Sosnikhina S.E. Value orientations as an integral part of a successful personal development // Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: матеріали доп. вуз. наук.-теорет. конф., 21-22 квіт. 2016 р., Харків / Харк. нац. пед. ун-т; за заг. ред. І.І. Дорожко. – Х.: ХНПУ, 2016. – С. 95.

23. Sosnikhina S.E. Value orientations of student's youth in the conditions of modern educational space // Науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Психологія в сучасному світі»: Тези доповідей. – Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2017. – С 132-134.

АНОТАЦІЯ

Сосніхіна С.Є. Структура ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2017.

У роботі представлено аналіз науково-теоретичних концепцій і підходів до вивчення проблеми ціннісно-сміслової сфери студентської молоді, визначено особливості досліджуваних феноменів у студентів з різним сімейним статусом. Встановлено позитивний вплив осмисленості та екзистенційної наповненості

життя на становлення ціннісно-сміслової сфери студентів.

Емпірично доведено, що перебування в офіційному шлюбі у студентів сприяє розвитку їх ціннісно-сміслової сфери особистості. Показано, що ціннісно-сміслова сфера студентів, що перебувають в офіційному шлюбі, відрізняється більшою осмисленістю та екзистенційної наповненості життя, вищим рівнем розвитку цінностей здоров'я, розвитку, творчості, життєвої мудрості, любові, щасливого сімейного життя, вихованості, чуйності, старанності у порівнянні зі студентами, як неофіційного шлюбу, так і без шлюбу.

Обґрунтовано, розроблено програму психологічного супроводу розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів та доведено її ефективність, що виявляється у позитивній динаміці показників осмисленості та екзистенційної наповненості життя у студентів.

Ключові слова: ціннісно-сміслова сфера особистості, ціннісні орієнтації, осмисленість життя, екзистенційна наповненість життя, студентський вік, сімейний статус особистості.

АННОТАЦІЯ

Соснихина С.Е. Структура ценностно-смысловой сферы студентов с разным семейным статусом. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. - Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 2017.

В работе представлен анализ научно-теоретических концепций и подходов к изучению проблемы ценностно-смысловой сферы студенческой молодежи, определены особенности исследуемых феноменов у студентов с разным семейным статусом. Установлено положительное влияние осмысленности и экзистенциальной наполненности жизни на становление ценностно-смысловой сферы студентов.

В результате анализа современных теоретических исследований по проблеме ценностно-смысловой сферы личности, было определено ее как сложную, многоуровневую, иерархизированную структуру, которая включает в себя совокупность ценностей, ценностных ориентаций и личностных смыслов, в своем тесной взаимосвязи влияют на различные составляющие жизнедеятельности человека. Показано, что в системе ценностно-смысловой сферы студенческой молодежи приоритетными остаются ценности интимно-личностной сфере (семья, здоровье, любовь и друзья). Студенческая семья рассматривается как молодая семья, состоящая в официальном браке или незарегистрированной форме совместной жизни, в которой хотя бы один из партнеров является студентом дневной формы обучения в возрасте до 23 лет, а стаж семейной жизни не превышает 5 лет. Заключение брака в период студенчества положительно влияет на становление ценностно-смысловой сферы личности.

Эмпирически доказано, что пребывание в официальном браке студентов способствует развитию их ценностно-смысловой сферы личности. Показано, что ценностно-смысловая сфера студентов, состоящих в официальном браке, отличается большей осмысленностью и экзистенциальной наполненностью жизни, более высоким уровнем развития ценностей здоровья, развития, творчества, жизненной мудрости, любви, счастливой семейной жизни, воспитанности, отзывчивости, усердия по сравнению со студентами, как неофициального брака, так и без брака.

По результатам психосемантического исследования было доказано, что у студентов, состоящих в официальном браке, определены наиболее высокие значения ценностей «семья», «брак» и «любовь» по фактору оценки, «счастье» - по фактору активности, наблюдается семантическая близость ценностей «любовь» и «счастье». Для студентов, находящихся в неофициальном браке, характерны высокие значения ценностей «брак» и «счастье» по фактору оценки; «семья» - по фактору активности, зафиксирована близость ценностей «брак», «счастье» и «семья», ценности «семья», «брак» и «счастье» имеют низкие значения по фактору силы, происходит отделение ценности «карьера». У студентов, которые не находятся в браке, ценность «семья» имеет высокие значения по факторам оценки и активности, а «счастье» - по фактору активности, установлены низкие значения ценностей «семья», «брак» и «счастье» по фактору силы.

Установлено, что осмысленность и экзистенциальная наполненность жизни студентов независимо от их брачно-семейного статуса способствуют более гармоничному становлению ценностно-смысловой сферы личности. Студенты в официальном браке при высокой экзистенциальности и осмысленности жизни характеризуются высокими показателями ценности красоты природы и искусства, любви, доступностью ценностей познания и материальной жизни. При условии нахождения в неофициальном браке высокая экзистенциальность и осмысленность жизни предполагает большую выраженность ценностей красоты природы и искусства, развития, свободы, высоких запросов, независимости, честности, а для студентов без брака эти факторы актуализируют развитие ценностей хороших друзей, любви, уверенности в себе, самоконтроля.

В диссертации обоснована и разработана программа психологического сопровождения развития ценностно-смысловой сферы студентов и доказана ее эффективность, которая проявляется в положительной динамике показателей осмысленности и экзистенциальной наполненности жизни студентов.

Ключевые слова: ценностно-смысловая сфера личности, ценностные ориентации, осмысленность жизни, экзистенциальная наполненность жизни, студенческий возраст, семейный статус личности.

SUMMARY

Sosnikhina S. Ye. The structure of the value-meaning sphere of students with different family status. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences in specialty 19.00.07 - pedagogical and age psychology. - H.S. Skovoroda Kharkov National Pedagogical University. – Kharkiv, 2017.

The study presents an analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to the problem of the value-meaning sphere of student youth, and the peculiarities of the phenomena studied in students with different family status are determined. The positive influence of purpose-in-life and existential fullness of life on the formation of the value-meaning sphere of the students is established.

It is empirically proven that staying in an official marriage of students contributes to the development of their value-meaning sphere of the personality. It is shown that the value-meaning sphere of students in an official marriage is characterized by greater comprehension and existential fullness of life, the higher level of values of health, development, creativity, wisdom of life, love, happy family life, education, responsiveness, diligence in comparison with students, as an informal marriage, and without marriage.

The effectiveness of a program, aimed at the formation of the value-meaning sphere is proved.

Key words: value-meaning sphere of the personality, value orientations, purpose-in- life, existential fullness of life, student's age, family status of the person.